

«З Новим роком, з новим щастям!» — отсими бажанням звикли потішати себе наші люди. В останніх роках чимраз частіше приходиться при тім бажанні меланхолійно хитати головою і додавати: «Еге, нове щастя, та зі старими дірами!».

Та що діяти, будемо й ми вірні старому звичаєві і побажаємо нашим землякам з отсим Новим роком дечого такого, що могло би сповнитися без чуда Божого і без інтервенції заграничних держав, коли б тільки добра воля та добрий розум. Знаю добре, що, говорячи про добру волю і добрий розум наших коханих земляків, я вхожу на поле мрій і фантазій, та для мене як поета се поле не заборонене. Мрії, то мрії.

Не всегда ж нам слезы горькие
Лить о бедствиях общественных, —

як писав колись Карамзин. Попробуймо, мов стрілець за прудким зайцем по добрій порохі, побігти на хвилю за крилатою думою і уявити собі, що би то було, якби...

Візьмемо головну річ. Усі партії в Галичині, всі політики признають, що з усього, що робиться у нас на політичнім полі, найважливішою, найбагатшою наслідками є праця над політичним і громадським освідомленням народу, є та політична і соціальна агітація, яку ведуть потрохи всі партії (особливо в хвилях потреби, перед виборами) та яку найсистематичніше, найбільше свідомо і з найширшою, правдиво по-європейськи поступовою програмою веде русько-українська радикальна партія. Та треба признати, що й вона веде її слабо, прихапцем, спорадично, що робить її не загал партії, а пару одиниць, напружаючи до крайності свої сили, жертвуючи багато зі своєї кишені, наражаючи своє здоров'я і свою свободу. Один із найкращих агітаторів, С. Вітик, від 18 падолиста сидить у слідчій тюрмі; на другого, Й. Новаковського, сиплеться процес за процесом і за дрібні неформальності при скликуванні віч його засуджують на грубі грошові карі, котрі швидко мусять зруйнувати його і без того мізерний стан маєтковий. Те саме діється і з д. Остапчуком і іншими радикальними агітаторами; не тільки власті, але і «сполечна ерархія» поводить з ними як з ворогами під час війни, і не щадять їх, де тільки можуть їм шкодити. І треба подивлятися енергії, незломному характеру і силі святого запалу у тих людей, що мимо тих жертв і своїх слабих сил не падають духом, але ведуть далі своє діло. Одне хіба може нам пояснити се явище: їх піддержує те приняття, яке знаходять серед народу, під курними сільськими стріхами. «Що мені процеси й засуди! Байдуже! — говорив мені Петро Новаковський. — Але коли бачу, як люди по селах при моїх промовах плачуть, то в мені аж дух росте».

Еге ж! Рoste дух і повинен рости у кожного, хто бачить, як сквапливо шукає наш люд іскри просвіти, поради й науки, як ловить кожне шире слово, як горнеться до боротьби за справедливість. Та рівночасно плакати хочеться кривавими слізьми, коли бачиш, як мало страшенно мало ми, русини всіх партій, хочемо й можемо дати тому народові, як усі наші заходи коло його піднесення дилетантські, мізерні, як наші ради нераз дитяче наївні або гупо-зарозумілі, як мало ми при всіх своїх зусиллях уміємо заслужити на його довір'я, потягти його за собою, як мало вміємо й самі між собою і разом із народом бути заорганізованою, дисциплінованою силою, а не безладним стадом!

Погляньмо лише на польське людове сторонництво в західній Галичині. В протягу останніх 3 літ, при всій тісності своєї програми, воно відразу обхопило всю західну Галичину, вело першу завзяту битву з противниками при виборах до сейму в р. 1895 і хоч у значній часті повітів упало, то проте зі здвоєнною силою почало працювати далі, і з кінцем 1896 р. побідило майже у всіх повітах при виборах до рад повітових, а в 1897 лагодиться до нової побіди при виборах до Ради державної. Сей знаменитий зріст завдячує сторонництво не тільки агітаційній діяльності д. Стапінського, що раз у раз їздить по повітах, промовляє в протягу року на яких 150 зібраннях, знає особисто кожного інтелігентнішого селянина в західній часті краю, знає потреби і бажання людності і час, вільний від поїздок, уживає на те, щоб зібрані спостереження та жадання визискати як теми для дальшої агітації, збирає в тій цілі дані і з нових статистичних і інших публікацій і т. д. Се фаховий агітатор, і без такого агітатора немислимий людовий рух польський, особливо в перших початках.

Та польські «людовці» змоглися в силу не самою тільки агітацією Стапінського. До сего причинився і «Przysjacieł Ludu», вміло редагований д. Вислоухом і його жінкою, звісною популярною письменницею, і цілий ряд гарячих та талановитих діячів на провінції і то як із-посеред освічених селян (назву тільки двох найвидніших, Якова Бойка і Вуйціка), так із-посеред інтелігенції (др. Міколайський, др. Данец і др.). Люди ті не тільки роблять у партії і для партії, але поносять для неї таки чималі матеріальні жертви; передом тут іде провідник партії, посол др. Леваковський. От тим-то й не диво, що партія та в короткім часі здобула західну Галичину і вже тепер лагодиться в похід на східну Галичину. І я певний, що вона здобуде і її, коли до того часу русини, а головне радикали (на інші руські партії дуже слаба надія), не розвинуть такої діяльності, щоб польські людовці не мали тут з ким боротися і не потребували вишукувати своїх ворогів у східногалицьких гніздах. А коли русини не зроблять сеї роботи по-своєму, то польські людовці будуть її робити по-своєму і навіть тепер уже роблять потрохи, бо їх видання в досить поважнім числі розходяться по східній Галичині. А в такім разі національні інтереси русинів певно не здобудуть великого блиску, і руські патріоти будуть мати повне право кричати про новий утиск безталанної Русі вже не панамі, але хлопамі польськими. Та дарма, дурного і в церкві б'ють, а наша преславна нація така вже вдалася, що не тільки чужі пани, але

навіть чужі хлопці (польські та німецькі) й чужі пролетарії (жидівські) для неї небезпечні й грізні.

Значить, конечно річ нам — не одиницями, не партіями, а всім народом, усіма силами подумати над тим, щоб завести і піддержувати в Галичині, на Буковині, на угорській Русі, де тільки можна, систематичну, не дилетантську, свідому політичну роботу: усвідомлення, підношення і організування мас народних. Агітація повинна стояти на першій плані. Народ треба розворушити в ім'я його інтересів, його наболілих потреб, у великій часті краю треба тільки піддержати, усвідомити, накермувати те розворушення, яке вже є. Для сеї праці треба спеціальних людей, котрі би за цю працю мали удержання, могли всюди їздити, всюди бути, де треба. На східну Галичину треба би таких людей бодай трьох, а одного на Буковину. Та за агітацією повинна йти пропаганда, систематичне освічування народу у всяких, а головне в політичних справах, популярна література, брошури, газети, духовна страва для читалень, та обік того правильно зорганізована евіденція праці у всіх повітах, правна оборона селянства супроти всяких кривд, зорганізоване і фахове інформування селян і міщан про всякі справи, починаючи від господарських (таких, як еміграція, парцеляції дібр, ціни продуктів, умови зарібків у різних сторонах краю), а кінчаючи на адміністративних, автономічних та політичних. Усе те вимагало би знов двох-трьох людей підготовлених і спеціально відставлених до тої праці.

Люди знайшлися би. Вони є, не раз самі напрошуються на роботу, та що ж! Серед наших партійних роздорів стрічають усюди недовір'я, підозріння, дрібничні сумніви або просто нехть. А тим часом час іде, справи народні комплікуються, робота робиться чимраз тяжчою, а нагода раз занедбана не вертає вже більше. П'ять, шість тисяч річного бюджету в руках одного тямущого чоловіка (борони Боже, не товариства!), котрий би сам добре зрозумів потреби хвилі і засягнувши поради людей, близьких до практичної праці, з усіх партій мав можливість попросту ангажувати людей для такої чи іншої праці публічної, особливо такої, яка би заповнювала люки в дотеперішній роботі наших освітніх товариств — п'ять, шість тисяч річного видатку, розумно оберненого на цілі для всіх ясні й корисні, і справа політичного виховання нашого народу за кілька літ посунулась би геть наперед, і ми мали би в Галичині й на Буковині сильну, свідому, зорганізовану хлопську, людovu партію, мали би вироблених агітаторів-мужиків, мали би популярну політичну літературу і не потребували би стидатися перед іншими народами ані боятися їх конкуренції.

Се одна моя мрія, що так і мулить, так і проситься під перо. А ось і друга.

З усього того, що тепер робиться в Галичині, крім праці над усвідомленням і політичним згуртуванням мас народних, найвартніші, по-моєму, ті початки систематичної праці наукової, яку zorganizував при Науковім товаристві ім. Шевченка проф. М. Грушевський і яка вже тепер здобуває і товариству, і цілому нашому народові признання — звісно, не дома, не серед широкого загалу русинів, а поза границями нашого краю, там, де люди займаються наукою і цінять наукову працю. Я чув із уст проф. Ягіча слова гарячого признання для тої, хоч і як поки що скромної праці, і слова здивування, як се товариство ухитряється при таких мізерних фондах продукувати так багато. А з уст одного польського вченого я чув заяву, що те, що тепер робить Товариство ім. Шевченка, се перший примір такої дружньої праці не тільки в історії галицько-руського, але загалом у історії українсько-руського духового життя. І справді, одну паралель можна пришукати хіба в короткій та плідній праці Юго-западного відділу Географічного товариства в Києві 1873—76 років. Прикро се сказати, та що ж, коли правда: від декого з освічених галицьких русинів я чув такі думки:

«Все те, що робиться в Тов. ім. Шевченка, то для нас люксус, робиться властиво pro foro externo, не впливає з наших домашніх потреб і в ґрунті речі для нас зовсім байдуже і непожиточне. Бо навіть із того, що інші будуть хвалити наші наукові видання, для нас властиво ніякого реального пожитку не буде».

І се обговорили ті самі люди, котрі потім страшенно обурювалися, коли я назвав їх аргументи аргументами анальфabetів!

Я не буду доказувати, який невірний, поверховий сей суд. Скажу тільки одне: наша підростаюча молодіж сяк чи так буде мусила розжувати ті наукові видання. Те, що нині для старших поколінь мертвий капітал, для молодших станеться насущною духовою стравою, ляже в основу нової, ширшої, національної і гуманної освіти. Тільки сею дорогою, переваривши ті наукові здобутки, ми можемо вийти з епохи дилетантства і безплідного політиканства і ввійти в епоху дозрілості та практичної політики. А що й повага та пошана у посторонніх не така пуста річ, як се говорять наші мудреці, се не потребує доказу: брак такої пошани і поваги лежав і досі лежить колодою під ногами кожного русина, котрий поспробує в яким-будь огляді виткнути ніс поза тієї межі свого рідного сміття.

До мрії на тему оживлення, піддвиження і розширення тої наукової, а попри неї і літературної роботи мене спонукали дві речі. У найновішій (січневій за 1897 р.) книжці німецького журналу «Byzantinische Zeitschrift» (стор. 313 — 314) я вичитав ось яку новину:

«Румунська семінарія в Липську. Історія румунської семінарії показує виразно, що й для науки так само, як для війни, поперед усього треба грошей. Не бажаючи анітрохи вменшувати заслуги д-ра Вайганда (директора тої семінарії), треба поперед усього піднести, що незвичайно швидкий і сильний розцвіт сего інститута в першій ряді завдячити треба щедрим засобам, які дає на нього кор. уряд румунський. Семінарія ся заснована для піддержування студій над історією, мовою і літературою румунською, а заснована в Липську для того, щоб молоді вчені, котрі там докінчують свої студії, могли вигідно користуватися багатими науковими засобами, які є по бібліотеках німецьких університетів. Від Великодня 1895 до Великодня 1896 р. в румунській семінарії працювало 21 члени. Рік річно видає семінарія том своїх праць».

Як вам се подобається? 21 молодий учений підготовляється до наукової роботи коштом уряду невеличкого краю! А що ж робить велика соборна Україна, щоб піддержати бодай той слабенький огник наукової праці, який у нас зажеврив по 60 літах нашого «відродження»? Чи дала хоч одному з наших молодих учених можливість віддатися науковій праці без журби за хліб насущний? Засновано одне-однісіньке товариство для плекання літератури й науки, та й те протягом 17 літ припадало снітиєм, а коли врешті вийшло на свою властиву дорогу, знайшлися людяці, що бажали таки накинути на нього ярмо, тобто обов'язок — підпирати всякі «незалежні» (т. є. політичні) видавництва. А хіба ж неможливо було би заснувати у Львові всеукраїнську наукову семінарію і посилати туди для студій або бодай для докінчування студій молодих учених і з України? Історики знайшли би тут багатий архівний матеріал, при добрій волі зложилися би й незла бібліотека не тільки українських та польських, але й інших слов'янських книг; для філологів галицько-буковинські та угро-руські діалекти дали би дуже вдячне поле для студій (гляньте лише, з яким інтересом студіює угро-руські наріччя швед Оляф Брех!), а й історики літератури могли би тут не одне скористати, хоча тут знов конечне фундування стипендій на поїздки до Росії, де є неперебрана сила рукописів. Значить, хоча Львів і не є таким центром для наукової праці, якого би треба бажати (навіть не таким корисним, як Київ), та про те тут одинокі місце, де наукова праця може мати щиро-національний характер, де здобутків її не треба проводити в публіку краденим способом або фальшувати для догоди цензурі. А блисне краща зоря для України в Росії, то раз устроєну і введєну в рух машину легко передвинути на інше місце, корисніше для її розвою. Та якби се піднесло духа! Скільки би сплудило щасливих думок і продуктивної праці!

Або візьмемо літературу. Правда, тут справа наша не стоїть так погано, як на полі науки. Маємо громадку белетристів хоч і не першорядних, та все-таки талановитих людей, що силкуються придивлятися життю, входити в глєб явищ, вироблювати мову, вдосконалювати техніку літературну. І публіка потрохи привикає читати своїх белетристів, хоча далеко ще до того, щоб могла ними одними вдовольнитися, і мусить

хапати чужих. Та проте який же, загалом беручи, сумний і невеселий стан тої нашої белетристики в її, так сказати, домашнім життю! Ось послухайте, що про се пише д. Маковей, також талановитий белетрист, загнаний у службу до політичної газети несимпатичного йому напрямку. З кінцем минушого року він видав і розіслав до всіх наших письменників друкований лист, із котрого виймаю тут кілька уступів.

«Всі ті русини, котрих незавидна доля заставила бути письменниками і людьми науки на нашій Русі, всі робітники, працюючі пером для скріплення культурного розвою і слави руського народу, з довголітнього власного досвіду знають, що за свою роботу не находять навіть моральної нагоди, а не то матеріальної. Коли ж наперекір словам Шевченка, котрому здавалося, що можна писати «не для людей і не для слави», фактом є, що пишеться і працюється лише для людей і для слави (нехай ніхто з нас, що за свою письменницьку роботу не збирає капіталів, не удає скромного і не каже, що так не єсть), — то всі наші письменники, люди науки і адепти до тих занять — мусять глибоко застановитися над теперішніми відносинами, серед котрих їх робота маловажиться, а загалом інтелігенції й зовсім ігнорується, як щось зайве, як непотрібна розривка. Треба доконче застановитися над тим, бо в чім же мають наші письменники находити вдоволення і одушевління до дальшої роботи, коли всі обставини складаються так, що їх роботою загал не інтересується і не подає надії, що колись буде інакше думати.

Розваживши наші обставини, ми бачимо, що весь інтерес публіки і вся енергія її звертається з елементарною силою лише в бік політики, що публічне життя крутиться лише коло кількох послів, що світогляд публіки незвичайно вузький, що в її публічному вихованню нема рівного інтересу і до інших проявів культурного життя. Остатні події на зборах Товариства ім. Шевченка подали нам новий і дуже значний доказ на се, так що пора нам прозріти. Для партійних потреб політичних жертвується долю інституції наукової, не подаючи їй натомість ніякого забезпечення на будуче. Видавництва наукові уважаються чимось зовсім маловажним у порівнянні з хвилими потребами однієї партії, а властиво кліки політиків.

Відколи у австрійських русинів почалося сяк-так свідоме життя, відтоді ніколи не було у нас рівноваги в вихованню публічним; усі громадянські діячі звертали свою увагу передовсім на політику. Певна річ, політика має на цілі витворення корисних обставин, серед яких міг би народ розвиватися; але й се певна річ, що подання суспільності самих корисних обставин не рішає ще справи розвою народу, котрий сам мусить працювати. Поляки під Росією живуть уже від сотні літ у некорисних обставинах, та про те духове життя в народі польським ведуть вони, а не австрійські поляки.

Числячи наше свідоме життя від появи «Русалки Дністрової», ми, русини в Австрії, за цілих шістдесят літ яких видали письменників і учених? Скільки з них жиє досі в пам'яті загалу? Котрі праці пережили їх? Крім кількох, усі інші вже й тепер забуті, загалові зовсім незнані! Працювали в обставинах таких, що не могли сотворити нічого великого, хоч багато з них було, безперечно, талановитих і охочих до праці.

В останніх часах стрічаємо по часописах і книжках кільканадцять нових імен письменників і учених з-поміж молодших австрійських русинів. Се в більшій часті люди ідеї й праці, з намірами якнайліпшими. Як приймає загал, а хоч би сама наша інтелігенція, їх старання й їх працю? З яким інтересом відносяться до них? Чи з таким, щоб вони в тім находили охоту до дальшої праці?.. Приймається їх працю байдужо або з маловаженням!

Так, на полі письменства і науки ми, австрійські русини, за шістдесят літ свідомого життя того доробилися, що ціла нива культурного життя лежить облогом, що багато талановитих сил марнується, нидіє серед апатії інтелігенції!

Що ж се за знак? Невже годиться всім тим, що хотіли би жити для письменства і науки, дивитися спокійно, як публіка ігнорує їх, а запрятує всі свої думки вчинками кількох політиків на який-будь успіх? Для кого працюють і по що?

Не йде о те, щоб маловажити задачі політики: іде о таке виховання загалу, щоб він чув інтерес і до всяких інших об'явів культурного життя, а не лише до самої політики. Тимчасом на таке тепер не заноситься. Скличете одне незначне агітаційне віче, заслужите собі зараз на увагу часописів і публіки; напишете повість або наукову розправу, загал прийме вашу роботу мовчаням, хоч би ви на неї посвятили цілі літа праці. А часописи, рахуючи на уподобання публіки, або згадають кількома словами, як зветься ваша праця, або промовчать.

Чи ж нема на се ради? Чи взагалі не треба шукати на се ради, а полишити публіку на волю судьби та на виховання політичним агітаторам, що для культу кількох політиків із сеї чи тої партії жертвують найсвятіші інтереси народу? Чи ті, що працюють, вічно як непотріби мусять уступати на десятий план перед політичними горлачами, що в житті ніякої розумної статті не написали, а не то більшої праці? Чи в нас і на будучі ефемерні успіхи політичної агітації має ставитися вище понад праці, що творять гордість і славу народу, що живуть довгі а довгі літа?

Звісна річ, треба на таке лихо шукати ради. Якої?

Як політики опанували наші періодичні і щоденні видавництва і стараються о се, аби в них вічно говорилося про їх поступки, так усі ті, що працюють на полі письменства і науки і пишуть не для власної забави і не на вітер, лише уважають свою працю культурною і доконче потрібною, мусять опанувати передовсім наші щоденні видавництва, щоб в них ширити виховання таке, яке потрібне для зрозуміння і належного оцінення їх праці. Інакше шкода буде їх труду й заходу, коли ледар-агітатор стане народним героєм, а вони будуть жити разом зі своїми працями в забутті, в переконанні (котре скорше чи пізніше набудуть), що змарнували свій вік на даремну працю.

Коли хочемо власного розвою, то мусимо утворити корпорацію, не на статутах основану, а на розумінні власного інтересу. Ніхто не подбає за нас, коли ми самі себе і свою роботу будемо маловажити. Говорім і пишім про свої роботи так, як говоримо і пишемо про роботу наших політиків. Заінтересуймо публіку собою! Не даймо нікому маловажити свою працю, але zarazом і берім її поважно!

Треба би нам старатися видобувати праці старших і лучших письменників із забуття, видаючи їх окремими виданнями, а молодшим виробляти фірму, подаючи оцінки їх поодиноких праць, загальний огляд їх літературної діяльності, видаючи окремими відбитками їх більші праці і організуючи розпродаж книжок».

Ніде правди діти, уваги д. Маковея про сумний стан нашої літератури, про ефемерну вартість її плодів, про перевагу політичних інтересів над літературно-науковими у публіки — зовсім вірні, хоча подані ним проекти, як запомогти сему лиху, ледве чи доведуть до цілі. Щоб письменники опановували щоденні видавництва, сего годі жадати. Щоденні видавництва служать щоденним, громадським та політичним інтересам і завсігди будуть і мусять бути в руках фахових журналістів, політиків чи репортерів; письменники, літератори і вчені тут або зовсім не показуються, або гостять дуже рідко. Щоб письменники говорили і писали про свої роботи (очевидно, один про роботи другого), се не то що не доведе до цілі, але навіть не дуже й пожадане. Як же легко тоді з письменницької корпорації зробити кружок для взаємної адорації, а по дорозі до сеї мети розгубити і провідні ідеї й охоту до дійсної, важкої праці, а за те набратися смаку до пустої реклами та самохвальби. «Заінтересуймо публіку собою!» — радить д. Маковей і знов попадає пальцем у небо. Мені зовсім не бажається, аби публіка інтересувалася мною, моєю особою, та цікаво, аби інтересувалася тими ідеями, які я голошу, тими

питаннями, які мене займають, тими людьми, відносинами й чуттями, які я малюю в моїх творах. А коли вона буде всім тим інтересуватися, т.є. коли я своїми творами зацікавлю її, підсуну, так сказати, палець під її серце, то вона, певне, буде читати мою книжку і купувати її. Значить, не собою, не письменниками повинні ми зацікавити публіку, а розбуркати в ній ідейне, духовне життя, бажання освіти й поступу, бажання естетичних вдовольнень — ті основні точки всякої літературної продукції. А се в першій лінії залежить, очевидно, від письменників. Будьмо поперед усього самі людьми в повнім значенні сього слова, характерними і щирими, освіченими і гуманними, стіймо на свічнику, тоді світло наше не сховається від очей людських і яснітиме без штучної реклами і самохвальби. Для сего треба поперед усього власної невтомної праці, обсервації й аналізу, та дуже багато доброго могли би вдіяти періодичні з'їзди руських письменників з усіх закутин нашого краю.

Пізнавши себе особисто, порозумівшись і щодо ідейних, і щодо практичних умов нашої праці, ми тим самим покладемо першу основу до розбудження того письменницького *esprit du corps*, якого нам не стає, будемо ділитися одні з одними своїми думками, досвідами і планами, оживимо конкуренцію, та, може, з наших розмов назріє й не одна практична думка, що потрафить звести нас ближче до купи і підняти загальний рівень нашого літературного життя. Скликування таких з'їздів має в своїм статусі Товариство ім. Шевченка і вже раз, власне за почином д. Маковея, носилося з думкою скликати такий з'їзд в р. 1894. Справа тоді розбилася, бо, мабуть, не була ще дозрілою. Чи не далось би тепер зробити з неї щось практичніше? Мені мариться в першій лінії зав'язання дійсної, на статутах опертої корпорації руських письменників, з фондом для взаємної допомоги і для забезпечення вдів і сиріт по них. Таких практичних справ знайшлося би ще кілька, і для таких справ скликаний з'їзд найшвидше удасться.

Читаєш такі речі, міркуєш про них сюди і туди і все на одне натикаєшся: до всього треба спеціального чоловіка, двох людей, трьох людей. Люди знайшлися би, робота б ішла, та нема грошей. І стидно зробиться, коли подумаєш, що живемо в віці капіталізму, коли по інших краях люди дають мільйони на заведення зносин між Землею й Марсом. Невже ж ми одні не тільки нещасні, але й жебраки між народами? І починаєш марити — з олівцем у руці, — оперувати фантастичними цифрами...

Ось візьмемо, що на всю соборну Україну знайшлося 1000 людей, що згоджуються випозичити (не дарувати!) безталанній неньці по 1000 гульденів, і у нас набирається мільйон — національний український залізний фонд. Як правдиві українці, ми робимо діло конспіративно, не закладаємо банку так, як познанські поляки, а кладемо наш мільйон по різних банках на процент. Візьмемо так, що з нього маємо річно 40 000 г. процентів. Так ось, ми вживаємо сю суму в такий спосіб, що через перших 34 літ тільки 10000 повертаємо на справи народні в роді таких, про які натякнемо вище, а 30000 іде на

сплату вкладників — ми звертаємо їм їх капітали, починаючи від менших вкладчиків (бо, може, знайдуться й такі, що дадуть по 2, 3 й 10 тисяч). За 34 літ мільйон буде сплачений цілком (звісно, без процентів) і капітал увесь лишається чистий, се значить, що відтоді вже не 10, а 40 тисяч, може йти на національні потреби. До завідування сим фондом вибирають зразу вкладчики комітет нехай із трьох мужів довір'я, а там — ну, та годі марити! Краще, може, подумати про нав'язання зносин між Землею й Марсом.

Подається за публікацією в «Житє і слово» (1897, т. 6, кн. 1, с. 1 — 12).